

között – a zsúfoltság és a munkanélküliség mellett – egyrészt a külföldiek nagy aránya (pl. Svájc), másrészt a kábítószerrel való nagyarányú visszaélés fordul elő (pl. Svédország). Hazánkban is, az eddigiekhez képest jóval nagyobb méretek-

ben kell a büntetés-végrehajtásnak szembenéznie ezekkel a gondokkal. A tényleges kábítószerfüggők tényleges vizsgálata és feltérképezése lehetne az első lépéscsök.

Nagy Ferenc

Véleményem szerint két dolog befolyásolhatja károsan egy téma feldolgozását. Az egyik, ha az előadó végképp nem ért hozzá és légből kapott adatokkal igyekszik alátámasztani mondandóját. A másik véglet, amikor az előadó olyan módon ássa bele magát egy szűk és belterjes témakörbe, hogy az mások számára teljesen követhetetlen. Ilyenkor képtelen új nézőpontot felvillantani, nyomtató lóként újra és újra ugyanazt a problémát járja körbe és elveszik a részletekben. Nagy professzor úr előadása ékesen bizonyította, hogy lehet másképp is viszonyulni egy témakörhöz. Úgy tudott távolságtartóan „kívül maradni”, hogy közben mindvégig „belül” volt. A katedra függetlenségét és a nélkülözhetetlen tárgyszerűséget megőrizve beszélt mindennapi feszültségeinkről és a kedvezőtlen tendenciákról. Köszönöm, hogy ennyire problémaérzékenyen közelített a témához. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása utóbbi 10 évének történéseiről és tendenciájáról szóló elemzés meghallgatása után koncentráljunk a mára. Huszár úr segítségével képet kaphatunk a fogvatartottak kezelésének nemzetközi és hazai megítéléséről.

Az inga járása

Néhány gondolat a fogvatartotti programokról

Megfigyelhető, nemcsak a büntetés-végrehajtási szakmában, hanem más társadalmi, tudományi területen, hogy egyfajta ideológiai inga működik, amely két végpont között leng. Az éppen elfogadott elgondolások, elméletek, megközelítések néhány éves, néhány évtizedes eltolódással váltakoznak. Ez a büntetés-végrehajtási szakma, elsősorban a büntetés-végrehajtási kezelés területén is megfigyelhető. Csak röviden a két végpontról néhány szót, amelyek között inga mozogni látszik.

Az egyik végpont az, amely a jogtudomány területén klasszikus vagy neoklasszikus elméletnek nevezhető, és amely egy igazságosan megérdemelt büntetést helyez a középpontba. Kevésbé koncentrál arra, hogy azt a bűncselekményt ki követte el, és miért. Csak a tettet vizsgálja, ezért viszonylag "automatikusan"

szab ki egy büntetést az elkövetőre. Ehhez járul következményképpen egy olyan megközelítés, hogy nincs joga az államnak beavatkoznia abba, milyen az elkövetőnek vagy a fogvatartottnak a személyisége. Igazából ehhez az államnak nem sok köze van. Az illető elkövetett valamit, ezért büntetést érdemel. Felnőtt, felelős ember, letölti a büntetését. Most ebből olyan típusú büntetés-végrehajtás következik, ami elsődleges céljának a megtorlást – avagy a társadalom jogos büntetőigényének érvényesülését - tekinti. Az elkövetett bűnért általában szabadságvesztés jár.

Ezzel szemben a másik megközelítés szerint a bűnözés alapvetően társadalmi probléma, társadalmi deficit. Az egyén szintjére vonatkoztatva kicsit olyan, mint egy betegség. Van, aki "bűnözéskórban" szenved, és vannak olyan, szinte orvosi módszerek, amelyek képesek ebből kigyógyítani. Tehát az elsődleges feladat az, hogy az állam beavatkozzon ebbe a folyamatba, beleavatkozzon az ember személyiségébe, és megpróbálja abba az irányba alakítani, hogy az elkövetkezőkben ne kövessen el bűncselekményeket a továbbiakban. Az 50-es évek közepétől, a 60-as évek végéig a büntetés-végrehajtási szakma fő irányát meghatározta e gondolat, amelyet 'treatment'-ként (szocialista relációban átnevelésként, majd nevelésként) címkézhetünk, mely szerint az ember megváltoztatható, törvénytisztelő, ha úgy tetszik egészséges állampolgárrá változtatható. A börtön pedig e jobbító tevékenységnek a terepe.

Félúton a végpontok között

Közismert, hogy a 70-es évek elején, közepén ezen elvárások elég látványosan kudarcba fulladtak. Ezért újra kellett gombolni a dolmányt, újra kellett gondolni azt, hogy a büntetés-végrehajtás mire alkalmas, és mire nem. Ha újabb módszerekről, újabb hangsúlyváltozásokról akarunk beszámolni, más megfogalmazásban az ideológiai inga éppen aktuális állását szeretnék jelenteni, akkor azt kell mondjam, félúton van a két végpont között. Egyfajta szintézist tapasztalhatjuk a szemben álló ideológiáknak nemzetközi szakmai berkekben. Mindenképpen jelen van a korábbi kezelési treatment ideológiáknak egy sokkal visszafogottabb megfogalmazása, mely szerint vannak olyan tevékenységek, módszerek, olyan fogvatartotti programok (hogy ezt a magyar börtönszakma által nemrégén átvett terminológiát használjam), amelyek bizonyos jól kiválogatott fogvatartotti csoportoknál, nagyon specializált tevékenység során el tudják érni azt, hogy a fogvatartott állapota javuljon. Tehát a jelenlegi nézőpont szerint a büntetés-végrehajtási tevékenységnek igenis értelme és lényege, hogy pozitív változást érjen el, ha nem is feltétlenül a személyiség mélyrétegeiben, de legalább a viselkedés, a gondolkodásmód szintjén.

Ezzel párhuzamosan megerősödött a hit, hogy erre a büntetés-végrehajtás képes és alkalmas, még akkor is, ha nincsenek generális megoldások, nem a börtönrendszer fogja megváltani a társadalmat. Még akkor is, ha kicsi, de mérhető eredményekre kell kalibrálnunk a sikert. Mindenképpen fontos jellemzője e

szintetikus felfogásnak, hogy nem jogi meghatározottságú. Alapvetően nem a garanciális büntetés-végrehajtás sarokköveire épít, melyek számunkra oly ismerősek. A gondolkodásmódja kevésbé adminisztratív, bürokratikus.

Mit lehet elvárni ettől a szintetikus megközelítéstől? Nyilván van egyfajta politikai nyereség, mivel eszerint a büntetés-végrehajtás szervezete integráns része a büntető igazságszolgáltatás egészének, ahogy a büntető-igazságszolgáltatás szintén szerves része a társadalom teljességének. Ha ebben a vonatkozási keretben gondolkodunk, akkor egy ilyen elven működő, tehát pozitív beállítottságú, aktív, eredményt elérni akaró büntetés-végrehajtástól a politikának is van mit várnia, a polgárok meggyőzhetőek arról, hogy a bűnözők szakszerű kezelése az ő érdekükben történik. A másik előny, amit ez a szintetikus elmélet szem előtt tart, a költséghatékonyság.

Olyan módszereket, eszközöket kíván alkalmazni, amelynek mérhető eredményei és költségei vannak, ezért átlátható, hogy mennyiért mit profitál.

Néhány gondolat arról, hogy mi az alapvető célja a fogvatartottak kezelésének egy börtönben? Talán két lényeges kategóriát érdemes felállítani. Az egyik esetben a fogvatartottak kezelésének célja a társadalom egészének szintjén érvényesül. A visszaesés csökkentése, a közbiztonság fokozása, általában nyílt cél, amely vállalható kifelé is.

A másik, ami részben lehet rejtett, az a szűk értelemben vett büntetés-végrehajtási cél, ami a szervezet számára fontos. Eszerint a fogvatartottakkal való foglalkozásnak, nevelésnek, tevékenységnek a büntetés-végrehajtás *üzemmenetének optimalizálása* a célja.

Tehát amikor azt kívánjuk elérni, hogy a fogvatartottak megfelelő kontroll alatt legyenek, a kezünkben legyenek a börtönnek olyan idegpályái, melyek kontrolljával befolyásolni tudjuk az üzem, egy adott intézet működését. A fogvatartottak a börtönbéli élete azért legyen elviselhető, normalizált, mert ez kevésbé veszélyezteti az üzemmenetet. Fontosnak tartom, hogy nincsenek tiszta modellek, nincs olyan intézet, ahol kizárólag egyik vagy másik szerint folyik a munka. Melyek az első, össztársadalmi célokat kitűző – rendszernek a jellemzői? Elsőként természetesen a rehabilitáció hangsúlyozása, akár a büntető funkcióval ütköztetve is. Ugyancsak jellemzője ennek a gondolkodásmódnak – a hosszú távú jelleg. Azok a börtönrendszerek, amelyek ilyen beállítottságúak, sokkal bátrabban mernek rövid távú taktikai célokat feláldozni hosszú távú nyereségekért cserébe. Az is jellemző rá, hogy a büntetés-végrehajtási funkciók közül elsődlegessége a fogvatartotti programoknak van, ha az más funkcionális érdekeket sért is (pl. fogvatartottak mozgatása, elhelyezése, stb.). Adminisztratív, biztonsági, gazdasági érdekeket is felülírhat.

Következő jellemzője ennek a megközelítésnek - a költséghatékonyság és a mérés. Jellemző ezekre a rendszerekre, hogy tudni akarja, a befektetett, amúgy nehezen mérhető befektetés – milyen eredményt hoz. Mekkora a visszaesési ráta, és ezt hogyan lehet mérni? Cél a visszaesés csökkentése – ezért az

elsődleges paraméter a visszaesési rátáknak az alakulása nemcsak általában, hanem az egyes fogvatartotti csoportokra, programokra vetítve. Talán az egyik legfontosabb jellemző a proaktivitás, vagyis az, hogy a tevékenység megpróbál elémenni a problémának, nem annak bekövetkezése után próbál meg rá reagálni.

Milyen eszközöket alkalmaz az ilyen megközelítésű büntetés-végrehajtás? A specializált programokat már említettem. A másik az, hogy tudni kell, mely fogvatartottnál milyen típusú társadalmi vagy egyéni problémát kell kezelni, és ezt valamilyen módon előzetesen ki kell deríteni. Ez pedig a fogvatartottak csoportosítása, vizsgálata, más szóval klasszifikációja.

A következő eszköz: azon típusú fogvatartotti programok alkalmazása, amelyek nem a börtönön belüli magatartást próbálják befolyásolni, hanem azt, amelynek hatása volt a bűncselekmény elkövetésére. Tehát szociális deficiteket próbál kezelni, iskolai végzettség vonatkozásában, társadalmi-kommunikációs készségek, kábítószerfogyasztás, a társadalmi-gazdasági státusz, etnikai hovatartozás összefüggésében. A társadalomra tekintő kezelésnél a börtönrendszer számára alapvető a nyitottság. Ez a típusú börtönrendszer a társadalomnak része kíván maradni, és csak azokon a pontokon szakítja el a fogvatartottakat és a személyzetet a társadalomtól, ahol az üzem működése ezt feltétlenül szükségessé teszi. Ez az attitűd elfogadja azt, hogy civil programokat is "megvásároljanak" a fogvatartottak részére, nem kíván minden funkcióra személyzetet kiképezni.

Milyen prioritások csatlakoznak a másik típusú, tehát a büntetés-végrehajtási üzemmenet fenntartásában érdekelt kezelési stílushoz? Ebben az esetben a lényeg az, hogy a fogvatartott ne akadályozza a börtön üzemmenetét, minden olyan tevékenységet támogató, amely a fogvatartottak kontrollját tartja szem előtt. Ezek valamilyen összefüggésben biztonsági tevékenységek. Azt gondolom, itt a biztonságot speciális értelemben kell szemléljük. Beleértve a személyi állomány és a fogvatartottak emberi viszonyait is, amit dinamikus biztonságunk nevezhetünk. Erre az "üzemmenet" megközelítésre általában sokkal inkább jellemző taktikai gondolkodás a stratégiaival szemben. A költséghatékonyság itt nem elsődleges, a források felhasználása az üzemmenet biztonsága szerint történik. Egy ilyen esetben a rendkívüli események száma az a mutató, amely alapvetően a rendszer sikerességét, vagy sikertelenségét mérheti. Ebben a szemléletben az a lényege, üzemmenet biztonságát az szolgálja, ha a fogvatartottak el vannak foglalva, majdnem mindegy, hogy mivel. Ha az előző rendszer proaktív volt, akkor ez a rendszer reaktív, a bekövetkezett eseményre intézkedjen, utólag.

Ha a társadalomra tekintő szemlélet a hőse a "mintaállampolgár", akkor a második típusú megközelítésben a zászlóra festve a "mintarab" van, aki a börtönön belül viselkedik az elvárásoknak megfelelően. A társadalmi paradigma – tehát az előbb említett – sok szempontból rokonszenvesebb megközelítés.

Ugyanakkor luxus, kevés társadalom engedheti meg magának, hogy egy ilyen szemléletű büntetés-végrehajtási rendszert kialakítson.

Ehhez a büntetés-végrehajtáshoz hasonló elveken alapuló rendőrség, teljeskörű büntető-igazságszolgáltatás csatlakozik. Olyan társadalom, amely ezt anyagilag és politikailag, de erkölcsileg is teljeskörűen tudná finanszírozni, talán nem is létezik.

Hol lehet a helye ehhez képest a kelet-európai, vagy a jóléti társadalmaktól leszakadt országoknak és büntetés-végrehajtási rendszereiknek. Gesztusokat tehet, melyek jelzik, hogy megértették az üzenetét a társadalmi vagy stratégiai szemléletű büntetés-végrehajtásnak, és ambíciójuk, szándékuk az, hogy ezeket az elemeket is belevegyítsék rendszerükbe. Ezek általában szimbolikus módon jelennek meg a történelmileg kevésbé szerencsés rendszerekben. Az elvek majdnem mindenütt szerepelnek elméleti-ideológiai dokumentumokban, törvények preambulumban, a hatékony gyakorlati megvalósításnak azonban kemény korlátai mutatkoznak. Ha eszközök, módszerek nem kellő minőségben, tömegben, szakmai színvonalon és nem kellő támogatottsággal kerülnek alkalmazásra, akkor nem érik el a kívánt hatást, elfecsérlik a szűkös forrásokat.

Magyarországon az a pozitív program, amelyet meg lehet fogalmazni, a következőkben foglalható össze: a büntetés-végrehajtás próbálja kikényszeríteni, hogy munkájával kapcsolatban a társadalom egészét megcélzó rendszerszintű gondolkodás váljon jellemzővé. Ezzel kapcsolatban négy elemet említenék, amely ebben a vonatkozásban fontosnak tűnik: – A fogvatartotti létszám emelkedésének megállítása (hogy a börtönépesség létszáma beszélő viszonyban maradjon a börtönök kapacitásával) – A bv.fokozat kérdése (hogy a differenciáltabb rezsím kialakítását nem akadályozza az előre meghatározott fokozat) – A “nem kormányzati” szervek (NGO-k), civil szervezetek eddigénél szélesebb bevonása – Olyan programokat kell alkalmazni, amelyeknek reális esélyük van a sikerre. Vagy olyan korlátozott célokat kell megfogalmazni, amelyek a rendelkezésre álló eszközökkel elérhetők.

Huszár László

Az elhangzottak után az ingahasonlat számomra is kínálja magát. Az inga rendkívül dinamikus egység, ami soha nem áll meg. (Ha megáll, akkor az nem inga.) Saját érdekünkben figyelemmel kell kísérnünk ezt a végtelennek tűnő mozgást. Akkor jó, ha tudjuk, hogy a végpontjain, az irányváltoztatás előtt milyen szélsőségek leselkednek ránk. Esetünkben a nevelési, kezelési eljárások végletes megvalósítási formáiról, a túlhajtott treatmentről, vagy az elembertelenítő szigorról van szó. Valahol a két véglet között kell megtalálni a helyünket és kialakítani az ennek megfelelő intézményrendszert. Tisztelettel felkérem dr. Csordás Sándor főosztályvezető urat, hogy tartsa meg előadását az új büntetés-végrehajtási törvény koncepcionális kérdéseiről. Előadásából megtudhatjuk, hogy a közeljövőben milyen irányt vesz a jogalkotói szándék.